

Onderzoek naar solidariteit tussen jong en oud

Geen aanwijzingen voor generatieconflict

Ferry Koster is universiteit hoofddocent Arbeid, Organisatie en Management aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en als onderzoeker verbonden aan het Amsterdam Instituut voor ArbeidsStudies (AIAS) van de UvA. Meer informatie over het onderzoeksprogramma 'Solidariteit in de 21ste Eeuw' is te vinden op www.solidariteit.info.

Nu de verzorgingstaat onder druk komt te staan, duiken er steeds meer verhalen op over een generatieconflict. Ouderen beschermen hun eigen voorzieningen, zoals pensioen, ten koste van toekomstige voorzieningen van jongeren. Volgens Ferry Koster klopt deze bewering niet. Onderzoek toont aan dat jong en oud nog wel degelijk solidair zijn met elkaar.

Dat de samenleving aan het vergrijzen is, is inmiddels geen nieuws meer. Geregeld verschijnen er berichten over het toenemende aantal 65-plussers. Met deze ontwikkeling is de relatie tussen ouderen en jongeren in de kern van het publieke debat terechtgekomen. Beide kanten van het leeftijdsspectrum roeren zich daarbij. Terwijl de oudere generaties zich zorgen lijken te maken over de voorzieningen waarop zij aanspraak willen maken, vragen jongeren zich af of er sowieso nog voorzieningen zijn op het moment dat zij tot de oudere generaties behoren. Met andere woorden, het heeft er alle schijn van dat zich de afgelopen jaren een generatieconflict heeft ontwikkeld, waarbij jong en oud lijnrecht tegenover elkaar staan. Een divers team van onderzoekers (economen, psychologen en sociologen) onderzocht in het door Stichting Instituut GAK gefinancierde onderzoeksproject 'Solidariteit in de 21ste Eeuw' onder meer of dat zo is.

Lotsverbondenheid

Solidariteit wordt gedefinieerd als positieve lotsverbondenheid. Onder dit begrip vallen diverse houdingen en gedragingen van mensen. Om een zo volledig beeld te kunnen schetsen van de gevolgen die vergrijzing voor de solidariteit heeft, is er in dit onderzoeksproject voor gekozen verschillende van die vormen te bestuderen. Het is immers mogelijk dat de ene vorm van solidariteit afneemt, terwijl een andere juist toeneemt of dat de ene vorm wel beïnvloed wordt door vergrijzing en een andere niet.

Een belangrijk onderscheid daarbij is dat tussen publieke en private solidariteit. Bij private solidariteit hebben we gekeken naar vormen van directe steun en hulp die mensen aan elkaar geven. Publieke solidariteit omvat vormen van indirecte steun en hulp die georganiseerd wordt door de overheid. Oftewel, terwijl de private solidariteit gebaseerd is op persoonlijke relaties, veronderstelt publieke solidariteit de tussenkomst van een derde partij, namelijk de overheid die zorgt voor de arrangementen van de verzorgingsstaat. Als het gaat om vergrijzing en solidariteit is het de vraag in hoeverre jongeren bereid zijn iets te doen voor ouderen en omgekeerd. Ook is het de vraag of het ertoe leidt dat beide groepen minder voor elkaar over hebben of vooral solidair met hun eigen generatie zijn.

Daarnaast heeft het zin onderscheid te maken tussen eenzijdige en tweezijdige solidariteit. Eenzijdige solidariteit wil zeggen dat er een duidelijk onderscheid te maken is tussen een geveer en een ontvanger. De verwachting dat de geveer iets terugkrijgt speelt geen rol, wat het geval is bij puur altruïsme. Bij tweezijdige solidariteit is het onderscheid tussen geveer en ontvanger minder duidelijk, omdat de geveer op een later tijdstip wel iets terug kan verwachten. In relatie tot vergrijzing is het verschil tussen eenzijdige en tweezijdige solidariteit interessant. Naarmate de tijd verstrijkt, veranderen jongeren in ouderen, wat de vraag oproept of de solidariteit van jongeren met ouderen een kwestie is van eenzijdige solidariteit of voor een deel ook tweezijdig is.

Meer ouderen

Bij vergrijzing spelen twee demografische ontwikkelingen een rol. Ten eerste neemt de gemiddelde leeftijd toe door ontgroening, en ten tweede worden mensen ouder dan voorheen. Kortom, er komen niet alleen verhoudingsgewijs meer ouderen, maar de ouderen worden ook ouder. Wat de verhouding tussen de jongere en de oudere generaties betreft, zijn er verschillende scenario's denkbaar. Het idee van een generatieconflict houdt in dat jongeren en ouderen minder bereid zijn voor elkaar te doen. Maar, daaruit volgt niet direct dat de solidariteit wordt ondermijnd, aangezien een afname van solidariteit tussen de generaties samen kan gaan met een grotere mate van solidariteit binnen de generaties. Oftewel, enerzijds kan vergrijzing betekenen dat de relatie tussen jong en oud verandert, maar het kan ook zijn dat de relatieve omvang van de groepen van belang is. Beide aspecten hebben we meegenomen in het onderzoek.

Steun verzorgingsstaat

Is het nou zo dat vergrijzing gerelateerd is aan publieke solidariteit? Daarvoor hebben we inderdaad aanwijzingen gevonden. Daarbij is eerst gekeken naar het effect van de relatieve omvang van de groep jongeren en ouderen in de samenleving. Het is daarbij gebruikelijk te kijken naar de mediane leeftijd (ook wel de middelste leeftijd genoemd, omdat het de leeftijd is waar evenveel mensen onder zitten als boven). In welvarende landen ligt de mediane leeftijd relatief hoog en stijgt deze de komende jaren door. Om een beeld te geven: in Nederland is de mediane leeftijd ongeveer 41 en in Duitsland ongeveer 44, terwijl het wereldwijd rond de 30 ligt. Uit een landenvergelijking naar de effecten van de leeftijdsopbouw blijkt dat vergrijzing van invloed is op de publieke solidariteit. Naarmate de mediane leeftijd van een land hoger is, wordt meer uitgegeven aan publieke pensioenen. Er werd echter geen steun gevonden voor de verwachting dat in deze landen de pensioenen ook genereuzer zouden zijn. Oftewel, dat ouderen een groter deel van de samenleving gaan uitmaken en daarmee meer politieke macht krijgen, wil nog niet zeggen dat zij meer solidair met zichzelf zijn ten koste van de jongere generaties.

Dat betekent dat vergrijzing wel van invloed is doordat de er verhoudingsgewijs meer ouderen in die landen wonen, maar niet dat deze oudere generaties vervolgens een groter deel van de publieke voorzieningen opeisen ten koste van de jongere generaties. Een andere studie, waarin de steun voor verzorgingsstaatarrangementen voor ouderen werd onderzocht, bevestigt dit beeld. Hierbij is gekeken naar de opvattingen van individuele burgers over publieke solidariteit met ouderen. Om te beginnen laat deze studie zien dat de steun voor dergelijke verzorgingsstaatarrangementen groot is, zowel in Nederland als in andere Europese landen. Wel is het zo dat Nederland hier onder het Europese gemiddelde scoort. Een belangrijke verklaring voor deze steun is gelegen in het maatschappelijke aanzien van ouderen. Als mensen het idee hebben dat anderen positief zijn over ouderen, zijn zij meer bereid formele solidariteit voor ouderen te steunen. Opvallend is dat de leeftijd van de gever niet van belang is. Zowel jongeren als ouderen zijn van mening dat de overheid dient te zorgen voor goede voorzieningen voor ouderen.

Leeftijd doet ertoe

Uit de analyses van de vergrijzing en private solidariteit komt zowel een aantal overeenkomsten als een aantal verschillen met de analyses van publieke solidariteit naar voren. Ten eerste zien we ook hier dat leeftijd van de ontvanger ertoe doet. Dat bleek bijvoorbeeld uit een studie waarin we mensen in een denkbeeldige situatie plaatsten waarin zij informele hulp konden bieden aan verschillende mensen, in de zin van het doen van boodschappen of het helpen met de administratie. De leeftijd van degene die hulp nodig had speelde daarbij een rol van betekenis. De kans op het krijgen van hulp nam toe als de ontvanger ouder was.

Maar, anders dan in het geval van publieke solidariteit, blijkt hier dat de leeftijd van de gever er ook toe doet. Ten eerste blijkt uit een deel van onze studies naar private solidariteit dat de bereidheid ouderen te helpen groter is onder jongeren. Daarnaast komt uit één van de experimenten

naar voren dat het verschil in leeftijd tussen de gever en de ontvanger van belang is. Is het leeftijdsverschil te groot of te klein, dan is de solidariteit lager. Dat suggereert dat jong en oud niet zozeer solidair zijn met hun leeftijdsgenoten, maar er vooral sprake is van solidariteit als er enig leeftijdsverschil is tussen de gever en de ontvanger. Het lijkt er met andere woorden op dat zowel de behoefte aan hulp als het kunnen bieden ervan ertoe doen. Leeftijdsgenoten komen in deze twee kenmerken sterker overeen en het blijkt dus dat de generaties elkaar tot op zekere hoogte kunnen aanvullen en daar ook bereid toe zijn.

Solidariteit niet verdwenen

Is er sprake van een generatieconflict in Nederland? Onze studie wijst niet in die richting. Jongeren steunen overheidsvoorzieningen voor ouderen en zijn bereid ouderen te helpen. En, als er verhoudingsgewijs meer ouderen zijn, wil dat niet zeggen dat er geen voorzieningen meer overblijven voor jongeren. Daar komt bij dat jongeren en ouderen ook solidair met elkaar zijn als de onderlinge hulp niet door de overheid is georganiseerd.

Kortom, jongeren en ouderen zijn niet alleen solidair met zichzelf. De tweezijdige solidariteit tussen de generaties blijkt niet te zijn verdwenen. Dit is ook het beeld dat naar voren komt uit de media-analyse die in het kader van dit project is uitgevoerd. Tot dusver zijn er weinig aanwijzingen dat jong en oud diametraal tegenover elkaar staan. Hoe zich dat verder zal ontwikkelen, is een vraag voor toekomstig onderzoek. Vooralsnog lijkt het er niet op dat de solidariteit lijdt onder vergrijzing.